

บทที่ 21

ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ

บรรพต วีระสัย

1. ความทั่วไป

เป็นเวลานานหลายศตวรรษมาแล้วที่ผู้เดินทางต่างดินแดนต่างแคว้นมักตั้งเป็นข้อสังเกตว่าคนในแต่ละแคว้นมักมีลักษณะคล้าย ๆ กัน การมีลักษณะเหมือน ๆ กันในมโนภาพของผู้เดินทางเหล่านั้นเรียกกันว่าเป็น “ภาพพิมพ์” หรือ “ภาพแบบเดียวกัน” (stereotype) คือแม้จะมีคนต่าง ๆ กันแต่มีลักษณะเหมือนดังภาพพิมพ์เดียวกันอย่างสเตอริโอไทป์ มีลักษณะคล้ายกับเป็น “ภาพประทับใจ” (impressions) หรือ “การมองภาพรวม” ของชาติใดชาติหนึ่ง แนวโน้มนี้จะหนักไปในทางการมองภาพในทางนิเสธ (หรือในทางลบ)¹

ตัวอย่าง คือ “ภาพพิมพ์” ของคนบางชาติมีระเบียบวินัย (discipline) คนบางชาติอยู่สบาย ๆ ไม่ค่อยมีหลักเกณฑ์อะไรมาก คนบางชาติ (เช่น อังกฤษ) เป็นคนประเภท “เก็บตัว” แล้วมักเก็บตัวไม่สนิทกับคนแปลกหน้าได้ง่าย (อย่างที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า “reserved”)

สำหรับชนบางชาติปรากฏมีภาพพจน์ว่า “ตระหนี่” เช่น พวกยิว (Jew) จนมีศัพท์ภาษาไทยว่า “ยิว” ซึ่งหมายถึงคนที่ชอบเอาประโยชน์เข้าตนเท่านั้น และได้ปรากฏภาพพจน์ เช่นว่านี่กรณีของ ไชล์ด (Shylock) ในเรื่อง เวนิสวานิช ของ เชกส์เปียร์ (Shakespeare)

สำหรับคนชาติอื่น ๆ เป็นคนแขก (อินเดีย) ก็ปรากฏภาพพิมพ์อยู่ในคนไทยในทางที่ไม่ค่อยดีนัก คือ กรณีค่าเปรียบเทียบระหว่าง “งูกับแขก” เป็นต้น

จากการที่ได้ข้อสังเกตต่าง ๆ เช่นว่านั้น แม้จะไม่ถือว่าตรงตามหลักวิทยาศาสตร์ คือ ยังไม่มีการตรวจสอบด้วยสถิติ แต่ก็ถือว่ามีสิ่งที่เรียกว่า “ลักษณะประจำชาติ” “อุปนิสัยประจำชาติ” และบางครั้งเรียกว่า “โครงสร้างบุคลิกขั้นมูลฐาน” (basic personality structure)²

¹Everett K. Wilson, *Sociology* (Homewood, Illinois: Dorsey, 1966), p. 60 fn. 34

²Thomas F. Hoult, *Dictionary of Modern Sociology*. (Littlefield Adams, 1969), p. 37.

2. คำนิยามและที่มาของการศึกษาเรื่องอุปนิสัยประจำชาติ

ประเด็นที่ว่ามียุโรปนิสัยประจำชาติหรือไม่ ยังเป็นข้อถกเถียงและมีการอภิปรายกันมาก ในสังคมไทยมีแนวโน้มที่จะยอมรับว่า สังคัป องค์คติ หรือ มโนทัศน์ (concept) เกี่ยวกับ “อุปนิสัยประจำชาติ” เป็นสิ่งที่พอเป็นไปได้ ณ ที่นี้สมควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับมโนทัศน์ดังกล่าวเสียก่อน

2.1 คำนิยาม

สำหรับคำนิยามมีต่าง ๆ กัน เช่น

2.1.1 คำนิยามที่หนึ่ง

นักสังคมศาสตร์ตะวันตกที่มีชื่อเสียงมาก 2 คน สรุปความเห็นเรื่องลักษณะอุปนิสัยประจำชาติว่า ได้แก่ “ระบบบุคลิกภาพ ซึ่งมีอยู่ในสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคม บุคลิกภาพนี้ได้แก่วิถีชีวิตตั้งแต่เยาว์วัยอันเป็นผลจากประสบการณ์ หรือการอบรมบ่มนิสัยคล้าย ๆ กัน บุคลิกภาพนี้รวมทั้งค่านิยม ทัศนคติ และความนึกคิด หรือ มโนภาพโดยทั่วไป ซึ่งแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ”³

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะประจำชาติจัดเป็น “เอกลักษณ์” หรือ ลักษณะที่เด่นพิเศษอันทำให้นานาชาติแตกต่างกัน

2.1.2 คำนิยามที่สอง

คำนิยามนี้มาจากปทานุกรมทางสังคมวิทยา ซึ่งกล่าวว่า ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ หมายถึง “ลักษณะทางบุคลิกภาพที่ค่อนข้างจะมีอยู่เป็นประจำ รวมทั้งองค์ประกอบทางวัฒนธรรม และโครงสร้างทางสถาบันต่าง ๆ ซึ่งพอจะเห็นเด่นชัดอันทำให้สามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่งได้”⁴

2.1.3 คำนิยามที่สาม

คำนิยามที่สั้นและกระชับความ ได้แก่ “โครงสร้างแห่งบุคลิกภาพ ซึ่งวางอยู่บนสมมติฐานที่ว่า เป็นลักษณะของสมาชิกของสังคมเดียวกัน”⁵

2.2 ที่มาแห่งการศึกษาเรื่องอุปนิสัยประจำชาติ

การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะอุปนิสัยประจำชาติในระยะเวลาประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา

³Kardiner and R. Linton, *The Psychological Frontiers of Society* (New York, Columbia University Press, 1945), p. VIII

⁴G. Duncan Mitchell (ed.), *A Dictionary of Sociology* (London, Routledge and Kegan Paul, 1970), p. 123.

⁵G.A. Theodorson and A.G. theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology* (New York: Harper & Row, Barnes and Noble Books, 1969), p. 270.

เกิดจากความสนใจเชิงรัฐศาสตร์⁶ คือ ผู้ที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเป็นนักรัฐศาสตร์ การสนใจอุปนิสัยที่ไม่ใช่เป็นเพียง “อุปนิสัยส่วนบุคคล” (individual character)⁷ ซึ่งมักหมายถึงบุคลิกภาพของบุคคลอันหมายรวมถึง “ความคิด ทศนคติ นิสัยต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากภาวะทางชีววิทยา และการเรียนรู้ทางสังคม”⁸

ข้อเขียนที่รู้จักกันดี คือ การศึกษาเกี่ยวกับอุปนิสัยของคนอเมริกันในช่วงเวลาประมาณ 50 ปี ภายหลังจากได้รับเอกราช ข้อเขียนดังกล่าวเกิดจากการสังเกตอย่างมีระบบของชาวฝรั่งเศส ผู้หนึ่ง คือ แอเล็กซิส เดอ ทอคเกอวิลล์ (Alexis de Tocqueville) เดอทอคเกอวิลล์เป็นผู้มีเชื้อสายขุนนางฝรั่งเศส เขาเดินทางจากฝรั่งเศสมายัง “โลกใหม่” (the New World) ซึ่งเป็นฉายาเรียกสหรัฐอเมริกาในยุคนั้นของการเดินทางไป เพื่อศึกษาเกี่ยวกับระบบการลงโทษ (อาจเรียกว่าระบบราชทัณฑ์) แต่เมื่อเขามาถึงสหรัฐอเมริกาเขาได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับอุปนิสัยและความ เป็นอยู่ของคนอเมริกา ต่อมาเขาได้เรียบเรียงหนังสือซึ่งได้รับการยกย่องอย่างสูงทั้งในหมู่นัก รัฐศาสตร์และนักสังคมวิทยา คนอเมริกันมีอุปนิสัยรักความเสมอภาค และชอบการรวมกลุ่ม คือ ชอบการจัดตั้งสมาคม หรือองค์การต่าง ๆ ตามความสมัครใจ (voluntary associations) อุปนิสัย ดังกล่าว ทอคเกอวิลล์ถือว่า เอื้อต่อความเป็นประชาธิปไตยให้สหรัฐอเมริกา

อีกประมาณเกือบ 100 ปีต่อมา ได้มีนักรัฐศาสตร์อังกฤษ ชื่อ Ernest Barker ได้เรียบเรียง หนังสือเกี่ยวกับทัศนะของนักรัฐศาสตร์หลายคนเกี่ยวกับอุปนิสัยประจำชาติ¹⁰

ต่อมาในช่วงมหาสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสหรัฐอเมริกาเข้าสู่สงครามโลกหลังจาก ญี่ปุ่นได้ทิ้งระเบิดที่ท่าเรือไข่มุก (Pearl Harbour) รัฐบาลอเมริกันเห็นความจำเป็นที่จะทราบ เกี่ยวกับนิสัยของคนญี่ปุ่น จึงให้มีการศึกษาโดยนักมานุษยวิทยาทางวัฒนธรรม ผู้ที่ทำการศึกษา เป็นนักวิชาการสตรี ชื่อ รุท เบนเนดิกท์ (Benedict) ซึ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้พิมพ์ ออกมาเป็นเล่ม ชื่อว่า ดอกเบญจมาศและดาบ (ชามูไร)¹¹ ดอกเบญจมาศเป็นราชสัญลักษณ์ของ รัฐบาลแห่งพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่น

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีผลงานศึกษาอุปนิสัยของคนเยอรมันที่นิยมลัทธิ ฟาสซิสต์ (fascism) ของพรรคนาซี (Nazi) ของฮิตเลอร์ ผลงานค้นคว้าเป็นของผู้ลี้ภัยจากนโยบาย

⁶Mitchell, *op. cit.*, p. 123.

⁷Henry P. Fairchild (ed.), *Dictionary of Sociology* (Littlefield: Adams, 1977), p. 37.

⁸Fairchild, *op. cit.*, p. 218.

⁹*Democracy in America* พิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1835

¹⁰Ernest Barker, *National Character* พิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1927.

¹¹Ruth Benedict, *Chrysanthemum and the Sword*, พิมพ์ครั้งแรกปี ค.ศ. 1946.

ของฮิตเลอร์และมาอยู่ที่อเมริกา กลุ่มนักค้นคว้าส่วนใหญ่ทำการวิจัยทางฝั่งตะวันตกของอเมริกา คือ ที่มหาวิทยาลัยแห่งแคลิฟอร์เนีย ณ นครเบอร์คลีย์ (University of California, Berkeley) และหนังสือที่โด่งดังมากเกี่ยวกับอุปนิสัยของคนเยอรมัน ชื่อ บุคลิกภาพอำนาจนิยม¹²

ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่สอง ได้มีหนังสือเกี่ยวกับอุปนิสัยของคนอังกฤษ ได้แก่ ผลงานของ กอร์เรอร์ ชื่อ การสำรวจอุปนิสัยคนอังกฤษ¹³

สำหรับเกี่ยวกับชาติเอเชียก็มีผู้สนใจศึกษา เช่น เกี่ยวกับพม่า และไทย เป็นต้น

3. ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติกับวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

3.1 ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติของคนในแต่ละประเทศมักแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะมีลักษณะบางอย่างของตนเอง ซึ่งไม่เหมือนกับประเทศอื่น เช่น ในเรื่องประวัติความเป็นมาในอดีต สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ศาสนา ปัญหาต่าง ๆ ได้เผชิญมาและกำลังเผชิญอยู่ทั้งในทางการเมืองสังคมและเศรษฐกิจ เป็นต้น

3.2 แต่ละประเทศย่อมมีประวัติและวิธีการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” ต่าง ๆ กัน เช่น ในเรื่อง

- ระบบคุณค่า หรือค่านิยม (values)
- ความเชื่อถือ
- ศาสนา
- ปรัชญาชีวิต
- รูปแบบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลฐานะต่าง ๆ ในสังคม เช่น ในระหว่างสมาชิกในครอบครัว ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ฯลฯ

3.3 คนในแต่ละสังคมได้สร้างวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาและวัฒนธรรมนี้ได้มีอิทธิพลเหนือบุคลิกภาพของบุคคลทั่วไปในสังคม ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่งรวมเรียกกันว่าเป็นกระบวนการสังคมกรณหรือสังคมประภคติ (socialization)

¹²T.W. Adorno, et al. *The Authoritarian Personality* พิมพ์ครั้งแรกโดย Harper, 1950.

องค์ประกอบเกี่ยวกับบุคลิกภาพประเภทนี้มีแปลไว้ใน บรรพต วีระสัย และคณะ, *รัฐศาสตร์ทั่วไป* (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2524, หน้า 486-488) ซึ่งมี 9 ลักษณะด้วยกัน แต่ลักษณะเด่นมี 2 ประการ คือ โอนอ่อนนบอบต่อผู้มีอำนาจ และหมิ่นแคลนผู้ไม่มีอำนาจ

¹³G. Gorer, *Exploring English Character* พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. 1955.

— กระบวนการโดยตรง ได้แก่ การใช้ความพยายามที่จะให้บุคคลในสังคมได้เรียนรู้ และยอมรับการปฏิบัติตามคุณค่าและบรรทัดฐานหรือปทัสถาน (norms) ต่าง ๆ ของสังคม เช่น การใช้ภาษา การมีมารยาท พฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคม

— กระบวนการโดยทางอ้อม ได้แก่ การที่บุคคลเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้รับจากการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่นในสังคมเริ่มตั้งแต่กับสมาชิกคนอื่นในครอบครัวเดียวกันและกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน

3.4 ผู้ที่มีบุคลิกภาพสอดคล้องและปฏิบัติตามที่สังคมต้องการก็จะได้รับการยกย่องและได้รับผลตอบแทนต่าง ๆ อันมีผลทำให้คนทั่วไปพยายามทำตามที่สังคมต้องการ และยอมเป็นผลให้ลักษณะเด่นบางอย่างของวัฒนธรรมและสังคมนั้นมีอิทธิพลเหนือการเจริญเติบโตของบุคลิกภาพของบุคคลทั่วไปในสังคมนั้น และต่อมาได้กลายเป็น “ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ”

4. ปัญหาในการศึกษาลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ

นับตั้งแต่ได้มีการเดินทางท่องเที่ยว และมีการติดต่อระหว่างชนชาติต่าง ๆ กัน ผู้ที่ได้ไปยังดินแดนต่าง ๆ ได้เขียนรายงานให้ข้อสังเกตไว้มากเกี่ยวกับลักษณะพิเศษของคนในประเทศที่ตนได้พบเห็น แต่อาจกล่าวกว้าง ๆ ได้ว่า การมองและตัดสินว่าสิ่งใดเป็นลักษณะอุปนิสัยประจำชาติของคนชาติอื่นเป็นไปอย่างผิวเผิน และมักมีอคติในใจ โดยผู้มองมักจะมี ความเชื่ออยู่แล้วว่า คนชาตินั้นมีลักษณะเฉพาะที่เด่นชัด และมักพยายามหาตัวอย่างต่าง ๆ มาสนับสนุนความเชื่อของตน

ในยุคที่ความรู้สึกชาตินิยมมีมาก หรือการมีความรู้สึกว่ากลุ่มตนดีกว่ากลุ่มอื่น (ethnocentrism)¹⁴ ย่อมเห็นว่าวัฒนธรรมของชาติตนเองสูงกว่าชาติอื่น ย่อมมองเห็นแต่ลักษณะนิสัยที่ไม่ดีของชาติอื่น และมีการปิดป้องข้อเท็จจริงเพื่อให้เข้าได้กับความเชื่อเดิมของตน อันเป็นผลทำให้มีการดูถูกและเกิดการเข้าใจผิดกันระหว่างชาติ ย่อมเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความตึงเครียดในวงการระหว่างประเทศ

5. การมองอุปนิสัยประจำชาติของชาติอื่นในทางนิเสธ

การมองว่าคนชาติอื่นมีลักษณะอุปนิสัยไปในทางที่ไม่ดี มักมีปรากฏอยู่เสมอ จะยก

¹⁴ศัพท์ “ethnocentrism” บัญญัติขึ้นมาใหม่โดยนักสังคมศาสตร์ที่มีชื่อเสียงคือ วิลเลียม ซัมเนอร์ (William G. Sumner, *Folkways*. Boston, Ginn., 1906) ซึ่งอาจแปลอาจความได้ว่า “คตินิยมวัฒนธรรมกลุ่มตน” ตามรากศัพท์แปลได้ว่าการยึดถือเชื้อชาติ ศาสนา หรือลักษณะทั้งหลายของกลุ่มของตนเป็นศูนย์กลาง”

ตัวอย่างที่แสดงถึงความโน้มเอียงที่คนชาติหนึ่งมักมองคนอีกชาติหนึ่งในทางไม่ดี ซึ่งเคยเป็นในอดีตและในปัจจุบันอาจมีอยู่บ้าง ดังต่อไปนี้¹⁵

(1) ชาวตะวันตกมักมองคนเอเชียและคนแอฟริกันว่าเป็นชาติด้อยพัฒนาไม่สนใจในความเจริญ

(2) คนเอเชียบางชาติมักมองชาวตะวันตกเป็นชาติที่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ทางวัตถุ

(3) คนยุโรปเคยมองคนอเมริกันว่าเป็นชาติที่ฝึกทางมารยาทน้อย ไม่มีความรู้สึกในเรื่องความสวยงามและศิลปะ

(4) คนอเมริกันก็มักมองคนยุโรปโดยเฉพาะคนอังกฤษว่าเป็นคนหัวเก่า ไม่สนใจความคิดและความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

(5) คนอังกฤษและอเมริกันมักมองพวกลาติน (สเปน อิตาลี อเมริกาใต้) ว่าเป็นพวกเชื่องช้าไม่ได้และเจ้าอารมณ์ ฯลฯ

การมองลักษณะนิสัยประจำชาติมักเกินเลยความเป็นจริง เป็นการใช้คำพูด ประเภท “เหียงแห” แบบซึ่งย่อมนิดได้ง่าย ดังนั้น การศึกษาลักษณะนิสัยประจำชาติควรทำด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง

อนึ่ง หากจะให้ใกล้เคียงความเป็นจริง ก็น่าจะมองปัญหาและลักษณะนิสัยต่าง ๆ จากสายตาของคนในชาตินั้น ๆ ด้วย¹⁶

นอกจากนี้ ควรมองให้ลึกลงไปถึงเหตุผล เงื่อนไข ความจำเป็นและอิทธิพลแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งทำให้คนในชาตินิยมลักษณะนิสัยที่แสดงออกมา¹⁷

6. ปัญหาเพิ่มเติมในการศึกษาลักษณะประจำชาติ

การศึกษาลักษณะนิสัยประจำชาติในสมัยปัจจุบันประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยเดิม ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 5 ประการ คือ

ศัพท์ ethnocentrism หมายถึง “ทัศนคติในการมองวัฒนธรรมของกลุ่มของตนว่าเหนือกว่าของกลุ่มอื่น ๆ”

อ้างอิงหัวข้อ G.A. Theodorson and A.G. Theodorson, *op. cit.*, p. 135.

¹⁵ดูเพิ่มเติมในคำบรรยายเรื่อง ลักษณะประจำชาติของประเสริฐ แยมกลินฟุง, โรเนียว วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 19 ตุลาคม 2515

¹⁶ทัศนคติของคนในชาติต่อคนชาติเดียวกันมีอยู่เสมอ แต่มักเป็นข้อสังเกต

¹⁷อุปนิสัยประจำชาติอาจเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปสำหรับคนบางชาติ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ลักษณะและคุณภาพของผู้นำทางการเมือง ตัวอย่างที่เห็นชัด คือกรณีคนจีนในสิงคโปร์ก่อนยุคลีกวนอิวเป็นนายกรัฐมนตรี และในช่วงที่เขาเป็นนายกรัฐมนตรี

6.1 ประการแรก ในยุคก่อนนั้นสภาพสังคมไม่ค่อยซับซ้อนมาก (complex) นัก

6.2 ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงสมัยก่อนก็มีไม่มาก และไม่รวดเร็ว ในปัจจุบันประเทศต่าง ๆ มีความซับซ้อนและแตกต่างภายในมากขึ้น อีกทั้งกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงก็มีมากขึ้นด้วย

6.3 ประการที่สาม ในแต่ละประเทศย่อมประกอบด้วยคนกลุ่มต่าง ๆ มาก ซึ่งอาจแบ่งออกไปตามฐานะ (status) ตามชนชั้น (social class) ตามอาชีพ ตามภูมิสำเนาที่อาศัยอยู่ในชนบทหรือในเมือง ตามการเป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups) คือแล้วแต่ภาษา แล้วแต่ศาสนา เป็นต้น

การพูดถึงลักษณะของคนทั้งชาติจะต้องระบุชื่อแม่และเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น เหตุใดและในกรณีใดคนทั้งชาติจึงมีลักษณะนิสัยบางอย่างเหมือนกัน และแตกต่างกันเล็กน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพราะโดยธรรมชาติกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้แตกต่างกันในวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตร¹⁸ ในธรรมเนียมและแบบการดำเนินชีวิต ในปัญหาต่าง ๆ ที่เผชิญและการอยู่ในสภาพแวดล้อมต่างกัน ข้อแตกต่างเหล่านั้นทำให้บุคคลที่เจริญเติบโตขึ้นมา มีบุคลิกภาพและลักษณะนิสัยบางอย่างไม่เหมือนกัน แม้จะเป็นคนชาติเดียวกันก็ตาม

6.4 ประการที่สี่ ความลำบากในการศึกษาลักษณะประจำชาติอย่างหนึ่ง คือ ในขณะนี้ประเทศต่าง ๆ เน้นเรื่องการขยายการศึกษาเพื่อปรับปรุงส่งเสริมคุณลักษณะใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ ลักษณะนิสัยประจำชาติจึงอาจเปลี่ยนแปลงไปได้¹⁹

6.5 ประการที่ห้า ความแตกต่างระหว่างลักษณะนิสัยประจำชาติของคนชาติต่าง ๆ ในปัจจุบันอาจมีน้อยลงเนื่องจากปัญหาต่าง ๆ และอิทธิพลชีวิตสมัยใหม่ ๆ เช่น สภาพชีวิตในสังคมเมืองหรือสังคมนคร (urban society) และสังคมอุตสาหกรรม (industrial society) มีคล้าย ๆ กันในประเทศ

นอกจากนี้และการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างประเทศต่าง ๆ ก็มีมากขึ้น จน

¹⁸Geoffrey Gorer and John Rickman, *The People of Great Russia: A Psychological Study* (New York, Norton, cited in David Sills, ed., *International Encyclopaedia of the Social Sciences* (vol. 11, New York, Macmillan, 1968), p. 17. นักวิชาการดังกล่าว พยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าลักษณะของคนรัสเซียเป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ทั้งนี้โดยกล่าวว่าเด็กรัสเซียถูกห่มด้วยผ้าห่ม (swaddled) เป็นเวลานานทำให้เคยชินกับการถูกบังคับ คือการอยู่ได้อ่านาจอของคนอื่น

¹⁹หลายประเทศกำลังดำเนินการอยู่อย่างชะมัดเข้มข้นเช่นประเทศสิงคโปร์ และประเทศเกาหลีใต้

ทำให้เกิดการเอาอย่างกันและบีบตัวเข้าหากัน ซึ่งเป็นผลให้คนในประเทศต่าง ๆ มีความคล้ายคลึงกัน
กันในลักษณะนิสัยบางอย่าง (หรืออาจเรียกว่าลักษณะสากล)

7. ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติของคนไทย

ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติของคนไทยนั้น มีผู้ให้ทัศนะแตกต่างกันมาก ตัวอย่างคือ
บางท่านกล่าวว่า คนไทยเป็นคนเมตตากรุณา แต่ก็มีกรอภิปราयว่ามีการทะเลาะเบาะแว้งใน
ระหว่างคนไทยอยู่บ่อย ๆ จนถึงขนาดเลือดตกยางออก ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นคนไทยที่อยู่ภายใน
ประเทศหรือที่ไปทำงานนอกประเทศ²⁰

บางท่านกล่าวว่าคนไทยชอบสนุก และมีโครงสร้างทางบุคลิกภาพและทางสังคมหลวม ๆ
คือ ขาดวินัย²¹ เช่น กรณีของนายจอห์น เอมบริ (Embre) นักมานุษยวิทยาตะวันตก

การค้นคว้าว่า อะไรเป็นลักษณะพิเศษประจำชาตินั้นเป็นเรื่องทำได้ยาก เพราะจะต้อง
มีการพิจารณาศึกษากันอย่างลึกซึ้งทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และในเชิงสถิติตัวเลข อย่างไรก็ตาม
โดยทั่วไปมักอ้างว่าลักษณะประจำชาติของไทยเป็นไปตามทัศนะของสมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพ²²

8. ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติตามทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

ตามทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ²³ ผู้ได้สมญานามว่าเป็นนักปกครอง
(ผู้ก่อตั้งหลายกระทรวง) และเป็น “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” ลักษณะอุปนิสัยของคน
ไทยมีด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่ การรักความเป็นไทย “ปราศจากวิหิงสา” และการรู้จักประสาน
ประโยชน์ ซึ่งทรงใช้ภาษาอังกฤษว่า 1) Love of National Independence 2) Toleration and
3) Power of Assimilation.

²⁰โปรดดูตัวอย่างการถกปัญหาดังกล่าวในข้อเขียนต่อไปนี้ เช่น

ก. “สนทนา” : “อาชญากรรมกับสังคมไทย”, ใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ตุลาคม, 2515, หน้า 66-68.

ข. *ไทยรัฐ*, 5-6 พ.ย. 2517; เกี่ยวกับการประทุษร้ายกันเองในหมู่คนไทยในนครลอสแอนเจลิส รัฐแคลิฟอร์เนีย.

นอกจากนี้ มีตัวอย่างของการวิวาทกันระหว่างคนไทยที่ไปทำงานในกลุ่มประเทศตะวันออกกลางและประเทศอื่น ๆ

²¹John F. Embree “Thailand, A. Loosely Structured Social System”, *American Anthropologist*, 52, 2, 1950.

²²ในการปาฐกถาที่สามัคยาจารย์สมาคม 8 ตุลาคม 2470 เรื่อง “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่
โบราณ” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขณะนั้นทรงเสด็จไปฟังปาฐกถาด้วย

โปรดดูอ้างอิงใน *ประวัติศาสตร์และการเมือง* (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518), หน้า 3-29.

²³เกี่ยวกับชีวประวัติ โปรดอ่าน ประพันธ์ คีรีธรงค์, *พระประวัติและงานเสด็จ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ* (กรุงเทพฯ:
แพรวพินิตา, 2516).

หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์และสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน จะเป็นที่ได้ว่าลักษณะดังกล่าวตามทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีส่วนถูกต้องอยู่มาก สมควรพิจารณาเป็นข้อ ๆ ดังนี้

8.1 ประการที่หนึ่ง : การรักความเป็นไทย

การรักความเป็นไทย คือการรักอิสรภาพเสรี ทั้งในระดับส่วนบุคคลและระดับสังคม

8.1.1 ในส่วนบุคคลนั้นจะเห็นว่า คนไทยชอบการคิดที่เสรี การพูดที่เสรี และการกระทำที่เสรี ซึ่งอาจเรียกได้ว่า เป็นทั้งมโนธรรม วจกรรม และกายกรรม

ในเรื่องวจกรรมเห็นได้ชัดในคำกล่าวที่ว่า “พูดได้ตามใจ คือไทยแท้”

8.1.2 สำหรับการคิดมีเสรีภาพในทางส่วนรวม คือ ในการปกป้องอิสรภาพ คนไทยพยายามป้องกันเอกราชอธิปไตยของชาติไทยมาแต่โบราณกาลจวบจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ คนไทยในยามปกติอาจมีการทะเลาะเบาะแว้ง ชัดแย้งกันแต่เมื่อชาติประสบวิกฤตก็จะหันหน้าเข้าหากันเพื่อไม่ให้ชาติตกอยู่ใต้อิทธิพลของชาติอื่น อนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคำกล่าวที่ว่า “กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี” หมายความว่า เมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้น เช่น เมื่อจะเสียเอกราชหรืออธิปไตย คนไทยก็จะมีการรวมตัวกันขึ้นเพื่อปกป้องคุ้มครอง รักษาความเป็นไทย คือ ความอิสระเสรี

8.2 ประการที่สอง : ปราศจากวิหิงสา

ศัพท์ “วิหิงสา” หมายถึงการเบียดเบียน ลักษณะ “ปราศจากวิหิงสา” จึงหมายถึงการไม่ชอบเบียดเบียน หรือหาเรื่องกับคนอื่น การไม่เบียดเบียนหมายรวมถึงการมีความอดกลั้น ไม่ทำตามอารมณ์ที่ถูกขยุ หากไทยขาดขันติธรรม ไทยคงวู่วามต่อสู้โดยใช้กำลังกับอังกฤษและฝรั่งเศสในยุคล่าอาณานิคม และหากเป็นเช่นนั้นโอกาสย่อมมีมากที่ไทยจะพลีชีพล้มตกเป็นเมืองขึ้นของชาติต่างด้าว ท้าวต่างแดน

8.3 ประการที่สาม : การประสานประโยชน์

การรู้จักประสานประโยชน์ ได้แก่ การรู้จักประนีประนอม การไม่เคร่งเถรตรง (dogmatism) และมีการโอนอ่อนและอะลุ่มอล่วย บางครั้งเรียกว่าเป็นลักษณะแห่ง “เส็งผลปฏิบัติ” หรือที่บางท่านเรียกว่า “สัมฤทธิ์คติ” (pragmatism)

ในเรื่องนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า “ที่ว่าไทยฉลาดในการประสานประโยชน์นั้น ก็พึงเห็นได้ตั้งแต่สมัยเมื่อแรกไทยได้ปกครองประเทศสยาม ในสมัยนั้นพวกขอมยังมีอยู่เป็นอันมาก แทนที่จะกดขี่ขบไล้ไทยกลับคิดเอาใจพวกขอมให้เข้ากับไทยด้วยประการต่าง ๆ ยกตัวอย่างดังเช่น พระเจ้ารามคำแหงมหาราชทรงคิดตั้งแบบหนังสือไทย

ให้ใช้เขียนได้ทั้งภาษาไทยและภาษาขอมด้วยตัวอักษรอย่างเดียวกัน และจารีตประเพณีของขอมอย่างใดดี ไทยก็รับมาประพฤติเป็นประเพณีของไทยไม่ถือกิริย คุณธรรมที่ฉลาดประสานประโยชน์ อันนี้ คงเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งในโบราณสมัย ซึ่งทำให้ขอมกับไทยกลายเป็นชาวสยามพวกเดียวกัน”

นอกจากนี้ ยังทรงยกตัวอย่างกรณีของการเข้ากันได้ระหว่างคนจีนกับคนไทย และคนฝรั่งกับคนไทย อันเนื่องมาจากการประสานประโยชน์ ดังทรงกล่าวว่า

“แม้ในสมัยภายหลังมา เมื่อมีพวกจีนพากันเข้ามาตั้งทำมาหากินในเมืองไทย มาอยู่เพียงชั่วบุรุษหนึ่ง²⁴ หรือ 2 ชั่วบุรุษก็กลายเป็นชาวสยามไปด้วยคุณธรรมของไทยที่กล่าวมา”²⁵

9. ลักษณะนิสัยประจำชาติไทยอีกทัศนะหนึ่ง

นักวิชาการปัจจุบันที่เรียกกันว่าร่วมสมัย²⁶ ได้แสดงทัศนะไว้ว่าอุปนิสัยของไทยมีลักษณะบางอย่างคล้ายคนตะวันออก และมีลักษณะพิเศษ 7 ประการด้วยกัน ได้แก่ การรักอิสรภาพ ความเป็นตัวของตัวเอง, การมักน้อย, การหาความสุขจากชีวิต, การเคารพเชื่อฟังอำนาจ, ความโอ้อ่า และความเอื้อเฟื้อ

9.1 ประการที่หนึ่ง : ความรักอิสรภาพหรือความเป็นไท

โดยปกติ คนไทยมีลักษณะนิสัยไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจบังคับของผู้อื่น ไม่ชอบการควบคุมบังคับเข้มงวด ไม่ชอบการกดขี่ หรือให้ผู้อื่นเข้ามายุ่งเกี่ยวสั่งการในรายละเอียดในการทำงานและการดำเนินชีวิตส่วนตัว

คนไทยมักเป็นคนที่มีความหยิ่งและรักศักดิ์ศรีของตนเอง การบังคับน้ำใจกันหรือฝืนความรู้สึกของกันและกัน คนไทยถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ

คนไทยมักไม่ต้องการเอาตัวเองเข้าไปผูกพันกับเรื่องของคนอื่น ไม่ต้องการเข้าไปมีพันธกรณี ซึ่งจะจำกัดเสรีภาพของตนเอง

ลักษณะนิสัยนี้ทำให้คนไทยมีการประพฤติปฏิบัติดังต่อไปนี้ คือ สามารถดำรงความเป็นชาติและเอกราชมาได้จนถึงวันนี้ และช่วยป้องกันไม่ให้เกิดระบอบการปกครองแบบเผด็จการรุนแรงในประเทศไทย

²⁴คงจะหมายถึงหนึ่งชั่วอายุคน (generation) หมายถึงประมาณ 25-30 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาแห่งการมีครอบครัว มีบุตรผู้สืบสกุล

²⁵ประวัติศาสตร์และการเมือง, อ่างแก้ว, หน้า 7.

²⁶ประเสริฐ แยมกลินหุ่น, อ่างแก้ว, หน้า ๗-12.

อนึ่ง คนไทยไม่ชอบทำงานอยู่ใต้อำนาจบังคับของผู้อื่น เช่น การเป็นลูกจ้างกรรมกรหรือทำงานบริษัทห้างร้านเอกชน นอกจากความจำเป็นจะบังคับหรือสิ่งตอบแทนสูงพอ

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าความรักอิสรภาพดังกล่าวทำให้คนไทยไม่ค่อยมีความรู้สึกผูกพันต่อหน้าที่ คนไทยมักถือตนเองเป็นใหญ่ ซึ่งมีผลทำให้การประสานงานและทำงานเป็นกลุ่มมีปัญหาบางอย่างตามมา

๑.๒ ประการที่สอง : การย้ำความเป็นตัวของตัวเองหรือปัจเจกบุคคลนิยม (Individualism)

ลักษณะที่ใกล้เคียงกับการรักอิสรภาพ คือ การให้คุณค่าในความเป็นตัวของตัวเอง ความนิยมนี้ส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท^{๒๗} ซึ่งย้ำความสำคัญของบุคคลเป็นพิเศษ เช่น ถือว่าบุคคลจะเป็นอย่างใดโดยมแล้วแต่กรรมของบุคคลนั้นในอดีต บุคคลควรพึ่งตนเอง (อตฺตาทิ อตฺตโน นโต)

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าในวิธีการเลี้ยงดูบุตรของคนไทยก็ไม่นิยมการบังคับเข้มงวด คนไทยนิยมการปล่อยตามใจ

นอกจากนี้ มีปรากฏการณ์ที่ว่าคนไทยไม่ชอบการรวมกันเป็นกลุ่ม ถือหลักต่างคนต่างอยู่ เช่น ที่แสดงออกในสุภาษิต “บ้านใคร ใครอยู่ ภูใคร ใครนอน” หรือ “ธุระไม่ใช่”

ในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลควรจะยึดหลัก “เกรงใจ” กัน ซึ่งหมายถึงการไม่เรียกร้องบังคับให้คนอื่นทำในสิ่งที่เขาไม่อยากทำ

๑.๓ ประการที่สาม : ความมักน้อย

คนไทยมักไม่มีคนดินรนทะเยอทะยานที่จะเอาอย่างคนอื่น และมักถือเสียว่าความสำเร็จของแต่ละบุคคลเป็นเรื่องของบุญวาสนา ทุกคนอาจมีความสุขได้เท่าเทียมกันทั้งนั้น เพราะเป็นเรื่องภายในใจโดยที่ถึงแม้จะยากจน แต่บุคคลก็หาความสุขได้

โดยปกติ คนไทยมีความมักน้อยดีกว่าความมักใหญ่ใฝ่สูง ซึ่งบุคคลจะต้องทรมาณกายและใจ เพื่อให้สำเร็จอย่างอื่น โดยเฉพาะดีกว่าการยอมตกลงไปขอความช่วยเหลือพึ่งอาศัยผู้อื่น

ความมักน้อยนี้บางท่านกล่าวว่ามีส่วนทำให้คนไทยมองโลกอย่างยอมรับ คือแล้วแต่ว่าสิ่งใดจะเกิดขึ้นในอนาคตก็ปล่อยให้เกิดขึ้น และเผชิญปัญหาเอาเองในภายหลัง เช่น คำกล่าวที่ว่าให้ “ใจเย็น” หรือ “เฉยไว้แล้วดีเอง”

^{๒๗}พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือฝ่ายหินยาน (Hinayana) เน้นการปฏิบัติหรือการทำ “กรรม” (มโนกรรม วจีกรรม และกายกรรม) ด้วยตนเอง ซึ่งแตกต่างจากฝ่าย “มหายาน” (ชาน หรือพาหนะใหญ่) ซึ่งอาศัยผู้นำเป็นผู้นำทางไปสู่พระนิพพาน

๑.๔ ประการที่สี่ : การย้ายการหาความสุขจากชีวิต

คนไทยมักมองชีวิตในแง่ของไม่ขัดแย้ง มีการกลมกลืน ลักษณะดังกล่าวเป็นไปในทางตรงข้ามกับคนตะวันตก ซึ่งมักมองชีวิตในแง่ความขัดแย้ง คือขัดแย้งระหว่างอำนาจฝ่ายต่ำในตัวมนุษย์ (เรียกว่า "id" ตามศัพท์ของ Sigmund Freud)²⁸ และอำนาจฝ่ายสูง (เรียกว่า "superego") อันได้แก่ ศีลธรรมและความรู้สึกรับผิดชอบในใจ

ความเป็นคนสนุกสนานร่าเริง และยิ้มแย้มแจ่มใสของคนไทยเป็นที่ประทับใจชาวต่างประเทศทั่วไป คนไทยดูเป็นคนที่ไม่มีความทุกข์ร้อนและจะทำอะไรก็นึกถึงความสนุกสนานด้วยเสมอ ดังจะเห็นได้จากการรับวัฒนธรรมทางวัตถุของตะวันตก คือการรับสินค้าต่าง ๆ ที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศ ในที่คลับ บาร์ และสถานเสริมสรวายต่าง ๆ

การมีความสุขร่าเริงทำให้คนไทยมีสุขภาพจิตมั่นคงและมีส่วนทำให้รู้สึกไม่มีความจริงจังในชีวิต และมักคำนึงเฉพาะความสุขในปัจจุบัน

ลักษณะนิสัยเช่นนี้มีผลในทางลบ เช่น ทำให้ลำบากในการสร้างระเบียบวินัยในการทำงาน การควบคุมใจตนเองและการประหยัด

๑.๕ ประการที่ห้า : การเคารพเชื้อพึงอำนาจ

มีทัศนะหนึ่งเห็นว่าคนไทยนิยมการแสดงความนอบน้อมและเคารพบุคคลผู้มีอำนาจ และบางครั้งกล่าวว่าคนไทยมีบุคลิกภาพแบบอำนาจนิยม²⁹ จะเห็นได้ว่ามีส่วนถูกบ้าง กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นไปตามแบบพิธีซึ่งแสดงถึงฐานะสูงต่ำของบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ด้วยการแสดงออกในสรรพนามชนิดต่าง ๆ ที่ใช้เรียกแทนชื่อบุคคล ในการปฏิบัติตนต่อผู้ใหญ่ ผู้ที่มีอำนาจมักให้การยกย่อง

อย่างไรก็ตาม พึงพิจารณาว่าในสังคมไทยมีลักษณะที่อาจเรียกได้ว่า "ผู้อุปถัมภ์กับผู้รับ" (patron-client) คือผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่บางอย่างต่อผู้น้อย เช่น จะต้องใช้อำนาจด้วยความเป็นธรรม จะต้องเป็นห่วงในสวัสดิภาพของผู้น้อย การเคารพเชื้อพึงอำนาจจะเป็นไปอย่างมีเงื่อนไข คือ อำนาจที่เป็นธรรม ซึ่งต่างกับการเคารพเชื้อพึงอย่างเด็ดขาด เช่น ที่พบในความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น

²⁸ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Freud) เป็นปรมาจารย์แห่ง "จิตวิเคราะห์ศาสตร์" (psychoanalysis) ทฤษฎีของฟรอยด์เข้าใจได้ง่ายด้วยการระบอบที่ประกอบแห่งบุคลิกภาพว่ามีแรงผลักดันตามธรรมชาติ เรียกว่า "id" ซึ่งมุ่งไปที่การก้าวร้าวและความอยากทั้งมวล แรงผลักดันดังกล่าวจะถูกกดหรือบังคับโดยกลไกทางสังคม ซึ่งเรียกว่า ซุปเปอร์อีโก ผลแห่งการสู้กันระหว่างแรงจากภายในและกลไกของสังคม คือ ตัวของเราเอง คือตัวอัตตา (ego)

²⁹ลักษณะบุคลิกภาพอำนาจนิยมมีการค้นคว้าไว้มากโดยเฉพาะจากนักวิชาการที่ลี้ภัยมาจากประเทศเยอรมัน สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลงานเล่มแรก คือ Adorno, *The Authoritarian Personality*. อ้างแล้วในส่วนต้นของข้อเขียนนี้

ลักษณะไม่เด็ดขาดของการใช้อำนาจและความนิยมความเป็นตัวของตัวเองที่กล่าวแล้วข้างต้นในวัฒนธรรมไทย ทำให้การใช้อำนาจบังคับบัญชามีขอบเขตจำกัดหลายอย่างในสังคมไทย

9.6 ประการที่หก : ความโอ้อ่า

ลักษณะนิสัยนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อมั่นและหยิ่งในเกียรติของตนเอง คนไทยนั้นถึงแม้ภายนอกจะดูฐานะต่ำ แต่ในใจจริงก็ไม่เต็มใจยอมรับว่าตัวเองต่ำต้อยกว่าผู้อื่น คนไทยถือว่าตนมีความสามารถเท่าเทียมกับคนอื่น ถ้าตนมีโอกาสเช่นเดียวกัน

คนไทยไม่ยอมให้มีการดูถูกกันง่าย ๆ และถือว่าตนมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้อื่น ในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่ง เมื่อคนอื่นมีสิทธิทำได้ เราก็มีสิทธิทำได้เช่นเดียวกัน

ลักษณะนี้ตรงกับหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของลัทธิประชาธิปไตย ซึ่งทำให้เกียรติแก่บุคคลเท่าเทียมกันไม่ว่าเขาจะมีชาติกำเนิดอย่างไร คนไทยแสดงลักษณะนิสัยนี้ออกด้วยการแสดงความโอ้อ่าเพื่อให้คนอื่นยอมรับความสำคัญของตน เช่น ชอบเครื่องแบบ ชอบมีตำแหน่งทางราชการที่ให้อำนาจและได้รับเกียรติยกย่อง ชอบแสดงตัวเป็นผู้รู้และการยกยอกจากผู้อื่น ชอบการแสดงความเป็นคนมีหน้าใหญ่โตโดยไม่คำนึงถึงฐานะของตน ชอบการแต่งกาย ใช้ของแสดงความภูมิใจ เช่น การใช้ของที่ทำจากต่างประเทศ ฯลฯ จะเห็นว่าแม้แต่คนชนบทก็ชอบแข่งขันกันในเรื่องนี้ เช่น ต้องมีปากกาปลอกทอง วิทยุ หรือเครื่องทองรูปพรรณไว้สำหรับอวดผู้อื่น

9.7 ประการที่เจ็ด : มีใจเอื้อเพื่อเผื่อแผ่

คนไทยมีลักษณะเป็นมิตรกับคนทุกคนและมีชื่อเสียงในการให้การต้อนรับแขกหรือคนแปลกหน้าที่มาเยี่ยมเยียนอย่างอบอุ่นและด้วยน้ำใสใจจริง คนไทยนิยมความจริงใจและความช่วยเหลือกันในความสัมพันธ์ระหว่างกันและไม่คิดเอาเปรียบผู้อื่น

ความเมตตากรุณาสงสารและไม่ซ้ำเติมผู้แพ้เป็นคุณธรรมสำคัญอันหนึ่งของคนไทย บางครั้งแม้จะโกรธง่าย แต่ก็หายเร็ว บางครั้งเรียกว่า คนไทย "ลืมง่าย"

10. ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ

การอภิปรายว่าอะไรเป็นลักษณะประจำชาติมิใช่จะยุติง่าย ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าไม่มีข้อยุติเลยก็ได้ เท่าที่นำมากล่าว ณ ที่นี้เป็นเสมือนบทนำเพื่อเป็นสู่ทางค้นคว้าวิจัยต่อไป

สิ่งที่ใกล้เคียงกับลักษณะประจำชาติคือ ค่านิยม หรือคุณค่า (values) ของคนในสังคมต่าง ๆ กัน สมควรนำมานาทัศนะเกี่ยวกับค่านิยมมาแสดง ณ ที่นี้ด้วย ดังต่อไปนี้

11. ความหมายของค่านิยมหรือคุณค่า

11.1 ค่านิยม

ค่านิยม หรือบางครั้งเรียกว่า “คุณค่า” (value) ได้แก่ การเชื่อว่าอะไรดีไม่ดี³⁰ ในการแสดงออกทางพฤติกรรม การประพฤติปฏิบัติคล้ายตามค่านิยมย่อมได้รับการยกย่อง เรื่องค่านิยมของคนไทยหรือของชาติใดก็ตามเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันได้ไม่มีที่สิ้นสุด ข้อที่ควรพิจารณา คือ

ก. *อาณาบริเวณ* ค่านิยมที่กล่าวถึงนั้นหมายรวมถึงคนทั้งชาติหรือเป็นเพียงเฉพาะท้องถิ่น หากมีทั่วประเทศอาจเรียกได้ว่าเป็น “ลักษณะประจำชาติ” หากเป็นในระดับหมู่คณะก็เพียงค่านิยมเฉพาะของหมู่คณะนั้น ๆ เช่น การมุ่งมั่นเอาดีทางวิชาการของคนบางตระกูล หรือบางครอบครัวก็เป็นค่านิยมเฉพาะคนกลุ่มนั้น ๆ เท่านั้น

ข. *ขึ้นอยู่กับกาลเวลา* การยกตัวอย่างในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนไทย อาจไม่ตรงกับสภาพเป็นจริงในปัจจุบันก็ได้ ตัวอย่างก็คือ การเชื่อถือเรื่องผีสังเทวดาหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ แต่เดิมอาจเชื่อมากก็จริงอยู่ แต่ปัจจุบันได้ลดน้อยลงไปมากแล้ว เป็นต้น

เพื่อให้เห็นความหลากหลายแห่งทัศนะเกี่ยวกับค่านิยมของคนไทย จึงขอนำแสดงไว้ ณ ที่นี้โดยย่อ³¹

12. ค่านิยมสังคมไทยตามทัศนะที่หนึ่ง : การแบ่งค่านิยมออกเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยและค่านิยมอันเป็นลักษณะของสังคมเกษตรกรรม

ค่านิยมตามทัศนะนี้เป็นของ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ นักวิชาการผู้วิเคราะห์ค่านิยมในสังคมไทยว่าประกอบด้วยลักษณะสองประการคือ

1) ของสังคมไทยแท้ ๆ คือ มีเฉพาะในประเทศไทยกับลักษณะที่เกิดขึ้นเพราะสังคมไทย เช่น สังคมเกษตรกรรม ค่านิยมที่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยจัดได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย

2) ลักษณะบางอย่างที่มีอยู่ในสังคมไทยสืบเนื่องมาจากสภาวะแห่งการที่ประชากร

³⁰ค่านิยมเป็นเรื่องของจิตใจ เป็นเรื่องของความพอใจ เป็นเรื่องของความรู้สึก ดังนั้น value จึงแตกต่างจากเรื่องของประโยชน์ (Utility) ทางวัตถุ โปรดดู Fairchild, *op. cit.*, pp. 331-2

³¹ข้อคิดเห็นอันดับแรกเรียบเรียงจากข้อเขียนของ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ, “ค่านิยมของสังคมไทย”, *วารสารธรรมศาสตร์*, มิถุนายน - ตุลาคม 2515, หน้า 138-164.

ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ ทั้งนี้เพราะประเทศอื่น ๆ ที่มีการประกอบอาชีพทำนองเดียวกัน ย่อมมีค่านิยมดังกล่าวเหมือนกัน หรือคล้าย ๆ กัน³²

13. ค่านิยมซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย

ค่านิยมที่เป็นลักษณะเฉพาะของคนไทยตามทัศนะของ ดร.อดุล คือ การรักความเป็นอิสระหรือความเป็นเอกเทศ (individualism) การนิยมครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) การเล็งผลปฏิบัติ และค่านิยมบทบาทของสตรี (female activism)

รายละเอียดมีต่อไปนี้ :

13.1 ค่านิยมที่หนึ่ง : การรักความเป็นอิสระ

การรักความเป็นอิสระหรือปัจเจกชนนิยม เป็นค่านิยมที่ฝังรากลึกอยู่ในชีวิตจิตใจของคนไทย คนไทยไม่ยอมให้ใครมายุ่งเกี่ยวและไม่ต้องการไปยุ่งกับคนอื่น ไม่ชอบอยู่ใต้การบังคับบัญชาของคนอื่น การรักความเป็นอิสระของตัวเองนี้ทำให้คนไทยเป็นคนเอาตัวเองรอดไว้ก่อน โดยมีทัศนคติ “ตัวใครตัวมัน” คำนี้ถึงความสะดวกสบายของตนเป็นเกณฑ์

ค่านิยมแห่งการรักความเป็นอิสระนี้ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากรได้กล่าวไว้ว่าแสดงออกมาในรูปของคติ สุภาษิตและคำกลอนต่าง ๆ เช่น “ทำอะไรได้ตามใจคือไทยแท้”, “ตัวใครตัวมัน”, “รู้อะไรไม่สู้รู้วิชา รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี”

ดร.อดุล กล่าวไว้ว่า โดยทั่วไปค่านิยมแห่งปัจเจกชนนิยมนี้เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมอุตสาหกรรม จึงไม่น่าจะมีในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมการเกษตร ประเทศอื่นที่อยู่ในภาวะสังคมแบบเดียวกับไทย เช่น จีน อินเดีย มีความเห็นแก่ตัวและรักตัวเอง ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ความเห็นแก่ตัวนั้นไม่แรงกล้า เพราะเขามีค่านิยมที่ตรงกันข้ามกับค่านิยมนี้ กล่าวคือ ค่านิยมที่ถือความสำคัญและความเป็นปึกแผ่นของกลุ่มหรือครอบครัวหรือสถาบันเป็นหลัก

13.2 ค่านิยมที่สอง : ค่านิยมระบบครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวเล็ก

ในทัศนะของ ดร.อดุล การรักษาความเป็นอิสระของคนไทยทำให้เกิดรูปสถาบันทางครอบครัวเดี่ยว ระบบครอบครัวเดี่ยวเป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ และลูกเป็นส่วนสำคัญ เมื่อลูกเติบโตและแต่งงานก็มักจะแยกครัวเรือนออกไปในฐานะทางเศรษฐกิจ อำนาจบัญชาตายหรือญาติบางคนอาจอยู่ในครัวเรือนด้วยบ้าง แต่โดยทั่วไปแล้วลูกที่แต่งงานแล้วมักจะแยกครัวเรือนอยู่ต่างหาก

ครัวเรือนแบบนี้มีขนาดเล็กต่างกับสถาบันครอบครัวแบบที่เรียกว่า “ครอบครัว”

³²ความหมายก็คือ ผู้ที่มีอาชีพทางเกษตรกรรม ได้แก่ ชาวไร่ชาวนามักมีอุปนิสัยคล้าย ๆ กัน เช่น การรู้จักเอื้อเฟื้อร่วมมือกันเก็บเกี่ยว

หรือ “แพชยาย” (extended family หรือ joint family) ซึ่งเป็นครัวเรือนใหญ่ ครัวเรือนใหญ่ ประกอบด้วยลูกหลานญาติพี่น้องซึ่งแต่งงานและมีลูกหลานหลายชั่วคน แต่ก็ยังรวมกันอยู่เป็น ครัวเรือนเดียวกัน ไม่แยกกระจายออก

ลักษณะโครงสร้างของครอบครัวรวมแบบนี้ ปรากฏในสังคมจีน สังคมอินเดียและ สังคมญี่ปุ่น และสังคมของประเทศในยุโรปก่อนที่จะเปลี่ยนสภาพจากสังคมเกษตรมาสู่สังคม อุตสาหกรรม

สังคมไทยทั้ง ๆ ที่เป็นสังคมเกษตร แต่ก็มีค่านิยมที่อยู่ ซึ่งทำให้แตกต่างไปจากสังคม เกษตรโดยทั่วไป

13.3 ค่านิยมที่สาม : ค่านิยมการเล็งผลปฏิบัติหรือ “สัมฤทธิคติ” (pragmatism)

ค่านิยมที่เด่นชัดอีกอย่างหนึ่งของคนไทยตามทัศนะของ ดร.อดุล คือ การเล็งผลปฏิบัติ หรือสัมฤทธิคติ กล่าวคือ คนไทยมักไม่ยึดถือสิ่งที่ไม่เห็นผล หรือไม่สอดคล้องกับประโยชน์ ของตน

ค่านิยมแห่งการเล็งผลปฏิบัตินี้กลมกลืนต่อเนื่องกับค่านิยมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ การ ถือประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ คนไทยมักไม่ปฏิเสธว่าอุดมการณ์ หลักการ และกฎหมายเป็น สิ่งสำคัญ แต่จะปฏิบัติตามหรือไม่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง อาจจะไม่ปฏิบัติตามถ้าหากว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นขัดกับประโยชน์ส่วนตัว หรือหากสิ่งนั้นทำให้เสียความเป็นตัวของตัวเองก็ไม่ทำ แต่ถ้า การกระทำสิ่งเหล่านั้นเป็นการเสริมประโยชน์ของตน ก็มักทำ

ค่านิยมนี้นอกจากทำให้คนไทยไม่เคร่งต่อระเบียบหรือหลักการแล้ว ยังทำให้คนไทย เป็นผู้ที่ไม่ถนัด ไม่ชอบในการคิดที่เป็นอรรถนัย หรือเรื่องซึ่งเป็นระบบ ค่านิยมในการเล็งผล ปฏิบัติทำให้เป็นการยากแก่คนไทยที่จะเป็นนักคิดแบบนามธรรม (abstract thinker)

ในทัศนะของ ดร.อดุล นักคิดไทยมักแสดงความคิดออกมาในรูปซึ่งจับต้องได้หรือ เกี่ยวพันกับเหตุการณ์ สถานการณ์ หรือสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเคยมีประสบการณ์ ตัวอย่างเช่น อาจถือว่า สุนทรภู่เป็นนักคิด แต่สิ่งที่ท่านผู้นี้คิดเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่าย ดังนั้น จึงเข้าใจและจำได้ เช่น “รู้อะไรก็ไม่สู้รู้วิชา รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี”

13.4 ค่านิยมที่สี่ : ค่านิยมบทบาทของสตรี

ค่านิยมบทบาทของสตรีมักเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมอุตสาหกรรม เพราะในสังคม เกษตรสตรีมักมีฐานะต่ำ โดยทำหน้าที่ซึ่งเป็นงานบ้านและไม่มียบทบาทในทางเศรษฐกิจ

แต่สังคมไทยแตกต่างกับสังคมเกษตรกรรมอื่น ๆ เพราะในสังคมไทย ค่านิยมยกย่อง ฐานะและบทบาทของสตรี ถ้าพิจารณาของสตรีตามกฎหมายก็อาจกล่าวได้ว่า ผู้หญิงไทยยังไม่

มีความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชายในหลายเรื่อง แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียดจะเห็นว่า ความไม่เสมอภาคตามกฎหมายนั้น เนื่องมาจากความสัมพันธ์อันสามีภริยาเท่านั้น มิใช่เป็นความไม่เสมอภาคระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายโดยทั่วไป ดังนั้น จะเห็นว่ากฎหมายดังกล่าวมิได้มีผลในสังคมไทยทำให้ฐานะของสตรีต่ำด้อย หรือบั่นทอนบทบาทของสตรีทางสังคม

คนไทยเคยชินต่อการเห็นผู้หญิงทำงานนอกบ้าน ตั้งแต่การไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว ขุดดิน แบกหาม ซ่อมถนน สร้างบ้าน งานในโรงงาน งานในร้านค้า และงานในสำนักงาน ผู้หญิงไทยทำงานเหล่านี้เทียบเท่าเทียมไหล่กับผู้ชาย และบางครั้งก็มากกว่าผู้ชายเสียอีก สำหรับคนไทยดูเป็นของธรรมดา แต่ชาวต่างประเทศมักแปลกใจ

14. ค่านิยมในสังคมไทยซึ่งสืบเนื่องมาจากการที่สังคมอยู่ในสภาพของสังคมเกษตรกรรม

ค่านิยมตามหัวข้อนี้เป็นทัศนะของ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ ซึ่งต่อจากข้อ 13. ค่านิยมในประเภทแรก (ข้อ 13.) ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อาจขัดแย้งหรืออาจเสริมต่อ คือสนับสนุนค่านิยมในประเภทหลัง คือ สืบเนื่องมาจากการที่มีชีวิตอยู่ในสังคมเกษตรกรรมก็ได้

ค่านิยมในสังคมเกษตรมีลักษณะตรงกันข้ามกับค่านิยมในสังคมอุตสาหกรรม นักวิชาการผู้นั้นได้แยกออกเป็นคู่ ๆ ตามตารางดังต่อไปนี้

ค่านิยมเปรียบเทียบ

		สังคมการเกษตร	สังคมอุตสาหกรรม
ค่านิยม	1	ความเฉื่อย (inertial)	ความฉับพลัน (energetic)
	2	การถือฐานานุรูป (prescriptive)	การถือความสามารถ (acquisitive)
	3	การถือความสัมพันธ์ส่วนตัว (personalized)	การถือหลักเกณฑ์ (impersonal)
	4	การถือประโยชน์ตนเอง (self-oriented)	การถือประโยชน์ส่วนรวม (organization-oriented)
	5	การถืออำนาจ (authoritarian)	การถือเสรีภาพ (libertarian)

14.1 คำนิยามที่หนึ่ง : ความเฉื่อย (inertial)

คำนิยามนี้มีลักษณะเหมือนแรงเฉื่อย (อินเนอร์เซีย, inertia) ในฟิสิกส์ กล่าวคือ ถ้าวัตถุที่มีแรงเฉื่อยเคยอยู่กับที่มันก็จะหยุดแค่นั้น และถ้าวิ่งอยู่อย่างไรวิ่งอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง

ความเฉื่อยเป็นคำนิยามที่ฝังแน่นในสังคมเกษตรกรรม ทำให้มีความพึงพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ไม่กระตือรือร้นขวนขวาย และมักทำงานแต่เฉพาะเท่าที่จำเป็นในการครองชีพเท่านั้น หากเป็นงานหนักแม้รายได้สูงก็ไม่อยากทำ เพราะมีความเคยชินกับความสบายและชอบทำงานที่สบาย ๆ แม้เงินที่ได้ตอบแทนจะน้อย

14.2 คำนิยามที่สอง : การถือฐานานุกรม (prescriptive)

ในสังคมเกษตรกรรมนั้น การที่จะได้ตำแหน่งหน้าที่การงานนั้นย่อมเป็นไปตามฐานานุกรมตามฐานะของบุคคลหรือตามกำเนิดของบุคคล (ชาติวุฒิ)

การถือฐานานุกรมนี้ใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความเหมาะสมของบุคคลในตำแหน่งหน้าที่การงาน การที่บุคคลเข้าดำรงตำแหน่งหน้าที่หรือได้รับมอบหมายหน้าที่มักไม่เกี่ยวกับการมีความสามารถหรือความสัมฤทธิ์ (achieved)³³ แต่เพราะว่าผู้นั้นมีฐานะอันควรแก่ตำแหน่งนั้น ๆ ฐานานุกรมเป็นการกำหนดไว้ล่วงหน้า เช่น ต้องเป็นบุตรหลานของผู้มีตำแหน่งทางราชการ หรือยศทางทหารหรือผู้มีฐานะร่ำรวย แต่ในสังคมอุตสาหกรรม การได้ตำแหน่งหน้าที่การงานมักเป็นไปตามความสามารถของบุคคล เพราะถือหลักความสามารถไม่ใช่ถือฐานานุกรมเป็นมาตรฐานตัดสิน

14.3 คำนิยามที่สาม : การถือความสัมพันธ์ส่วนตัว (personalized)

ในสังคมเกษตรกรรมความสัมพันธ์ส่วนตัวมีความสำคัญยิ่งในการพิจารณาให้คนเข้าทำงาน หรือในการมอบหมายงาน ผู้รู้จักมักคุ้น ผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นญาติและผู้ที่พักผ่อนผิงเป็นบุคคลที่จะได้รับการพิจารณาดีกว่าบุคคลที่ไม่คุ้นเคย หรือไม่ใช่พรรคพวก แม้ว่าบุคคลภายนอกเหล่านั้นจะมีคุณวุฒิสูงกว่าก็ตาม

14.4 คำนิยามที่สี่ : การถือประโยชน์ตนเอง (self-oriented)

การที่จะทำอะไรให้ได้ดีนั้นมักจะต้องมีเหตุจูงใจ (incentive) เหตุจูงใจในสังคมเกษตร

³³โดยปกติในสังคมวิธยามักแบ่งลักษณะของฐานะหรือสถานภาพ (status) ออกเป็น ascriptive (ascribed status) คือ "สถานภาพติดตัว" เช่น เพศ ศิวพรณ อายุ กับ achieved status คือสถานภาพที่ได้มาในภายหลัง ซึ่งบางครั้งแปลว่า "สถานภาพสัมฤทธิ์" อันได้แก่การได้พัฒนาความสามารถ หรือความสำเร็จ เพราะการศึกษาสูงขึ้น รายได้สูงขึ้นและเหตุอื่น ๆ

คือ ความปรารถนาที่จะทำเพื่อตัวเอง ถ้าหากว่างานอย่างหนึ่งอย่างใดนั้นไม่ให้ประโยชน์แก่ตัว ก็มักไม่ทำ หรือทำไปด้วยความไม่เต็มใจ

ในสังคมอุตสาหกรรมตามทัศนะของ ดร.อดุล มีก้านิ่งถึงประโยชน์ของหมู่คณะเป็นเกณฑ์ ประโยชน์ของส่วนรวมจะได้รับการเชิดชูเหนือประโยชน์ส่วนบุคคล การปฏิบัติหน้าที่ การงาน การพยายามที่จะทำอะไรให้ดีขึ้นในสังคมอุตสาหกรรมสืบเนื่องมาจากความสำนึกว่าตัวเองมีพันธกรณี และมีความรับผิดชอบต่อนักงาน หรือสังคมที่มีอยู่

14.5 ค่านิยมที่ห้า : การถืออำนาจ (authoritarian)

ค่านิยมการถืออำนาจมีอยู่ในสังคมเกษตรโดยทั่วไป และแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ในทุกระดับของโครงสร้างของหน่วยงาน เช่น การที่อำนาจการบังคับบัญชาและการสั่งงานมารวมอยู่ที่ผู้บังคับบัญชาชั้นสูง การถือว่าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีหน้าที่เพียงรับคำสั่งและปฏิบัติตาม ถือว่าความถูกต้อง หรือไม่ถูกต้องของการสั่งงาน มิใช่อยู่ที่เหตุผล แต่อยู่ที่ผู้มีอำนาจเป็นผู้สั่งหรือไม่

ดร.อดุล ได้ตั้งข้อสังเกตว่า คนไทยมีความเป็นตัวของตัวเอง อันเป็นค่านิยมประจำชาติอย่างหนึ่ง แต่ก็มีค่านิยมการถืออำนาจ ซึ่งขัดแย้งกันอยู่ เป็นการขัดกันทางค่านิยมและขัดกันทางบุคลิกภาพ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาทางออกด้วยการไม่แสดงความเป็นตัวเองกับผู้มีอำนาจ ฝืดถูกเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็เก็บไว้ในใจ จะสังเกตเห็นได้ว่าคนไทยนิยมการนิ่งไม่แสดงความคิดเห็นขัดแย้งกับคนแปลกหน้า อนึ่ง คนไทยแสดงออกซึ่ง “ความเกรงใจ” คือเฉยเสีย เมื่อเป็นกรณีขัดแย้งกับผู้มีอำนาจ คนไทยมักไม่แสดงออก ด้วยผลแห่งค่านิยมการถืออำนาจ และถ้ารู้สึกว่าจะทนไม่ได้ ก็หลบหลีกซึ่งเป็นวิธีการรักษาตัวรอด

15. ค่านิยมของไทยอีกทัศนะหนึ่ง

ทัศนะนี้เป็นของนักสังคมวิทยาไทยผู้หนึ่ง³⁴ คือ ไพฑูรย์ เครือแก้ว ท่านได้กล่าวไว้ว่า ค่านิยมของคนไทยมี 9 ประเภท ได้แก่ ความมั่งคั่ง, อำนาจ, ความเป็นใหญ่, จิตใจนักเลง, การเป็นเจ้านาย, การมีใจกว้าง, การรู้จักกตัญญูรู้คุณ, การยกย่องความเป็นปราชญ์ และรู้จักที่ต่ำที่สูง ดังจะได้กล่าวต่อไป

15.1 ค่านิยมที่หนึ่ง : ความมั่งคั่ง

เงินมีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดแนวทางและรูปแบบของพฤติกรรมของคนไทย³⁵ กำหนด

³⁴ไพฑูรย์ เครือแก้ว, *ลักษณะสังคมไทย* (พระนคร : โรงพิมพ์เสียงเชิงจงเจริญ, 2513), หน้า 91-103

³⁵แนวคิดต่าง ๆ นี้เป็นของนักสังคมวิทยาดังกล่าว และผู้อ่านอาจอภิปรายได้ว่า ค่านิยมแห่งความมั่งคั่งหรือการถือว่าเงินสำคัญนั้น ปรากฏอยู่ในแทบทุกสังคมทั่วโลก

ความสัมพันธ์ของบุคคลอย่างเห็นได้ชัด ตั้งแต่การแต่งกาย การกินอยู่ การคบหาสมาคม การอาชีพ กระทั่งศีลธรรม อันมีผลทำให้มีการโกง การลักขโมย การกลั่นแกล้ง หรือการทำลายกัน

15.2 ค่านิยมที่สอง : อำนาจ

“ค่านิยม” ทั้งสองอย่างคือ “เงิน” และ “อำนาจ” นี้ไม่ใช่เป็นเพียงค่านิยมในสังคมไทยเท่านั้น หากเป็นของสากล ซึ่งในประเทศต่าง ๆ ก็ถือเป็นค่านิยมเช่นกัน เงินและอำนาจจะมีความสำคัญต่อคนในเมืองมากกว่าคนบ้านนอก

15.3 ค่านิยมที่สาม : ความเป็นผู้ใหญ่

ความเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นค่านิยมของสังคมไทย แบ่งตามทัศนคติของ ไพฑูรย์ เครือแก้ว ได้ดังนี้ คือ

ประการที่หนึ่ง : ความเป็นผู้ใหญ่ มีตำแหน่งและฐานะทางสังคม หรือราชการสูง (ซึ่งมักมีอายุมากด้วย)

ประการที่สอง : ความเป็นผู้ใหญ่ หมายถึงผู้ที่สูงอายุ

ประการที่สาม : ความเป็นผู้ใหญ่ หมายถึง อายุราชการ หรืออายุของการทำงานเฉพาะอย่างมานาน

15.4 ค่านิยมที่สี่ : “จิตใจนักเลง”

จิตใจนักเลงที่เป็นค่านิยมของคนไทยโดยทั่วไป ที่สังคมยกย่องนับถือและถือว่าเป็นคุณสมบัติและพฤติกรรมที่ดีของบุคคล พอสรุปได้ดังนี้

ประการที่หนึ่ง : จิตใจนักเลง คือ การมีใจสปอร์ต ซึ่งหมายถึงการมีจิตใจกว้างขวาง, ไม่ถือเนื้อถือตัว, ไม่ตระหนี่เหนียวแน่น, ไม่จุกจิกเรื่องเงินทอง สามารถเลี้ยงเพื่อนฝูงได้³⁶

ใจสปอร์ตในข้อนี้หมายรวมถึงความไม่เห็นแก่ตัวในรูปแบบต่าง ๆ เป็นผู้รักษาความเป็นธรรม ไม่เอาเปรียบผู้น้อย หรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชา

ประการที่สอง : จิตใจนักเลง คือ มีลักษณะเป็นชายแท้หรือเป็น “แมน”

คนไทยยกย่องคนที่มีลักษณะเป็น “แมน” คือ เป็นคนกว้างขวาง เอาเพื่อนเอาฝูง เป็นคนกล้าหาญเข้มแข็ง³⁷

³⁶ลักษณะนี้หากพิจารณาเชิงตรรกวิทยา หรือตามเหตุผลแล้วจะเห็นว่ามักหมายถึงการมีเงินทองมากพอ โดยไม่คำนึงว่าจะหามาได้อย่างไร คือโดยสุจริตหรือไม่สุจริต

³⁷ค่านิยมนี้ดูแคบไป เพราะมีผลกระทบเพียงครึ่งหนึ่งของประชากร การกล่าวถึงค่านิยมประชาชาติควรที่จะกินความถึงทุกคนในสังคม

ประการที่สาม : จิตใจนักเลงเกี่ยวกับการมีลูกน้อง

ลักษณะของการมีลูกน้องมีพรรคมีพวก³⁸ หรือที่เรียกว่า เป็นเส้นสายเดียวกันนั้น เป็นลักษณะอันสำคัญของสังคมไทยอันหนึ่ง โดยเฉพาะการต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจ

15.5 ค่านิยมที่ห้า : "การเป็นเจ้านาย"

ตามทัศนะของไพฑูรย์ เครือแก้ว ลักษณะของการเป็นเจ้านายแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง : หมายถึง การได้รับการแต่งตั้งให้มีเกียรติและตำแหน่งในสังคมให้เป็นบุคคลพิเศษ เป็นข้าราชการ การเป็นเจ้าของคน รวมถึงการได้ยศฐาบรรดาศักดิ์เป็นขุนหลวง พระ พระยาในสมัยก่อน

ประการที่สอง : หมายถึง การทำงานเบา หรือมีอาชีพที่ต้องนั่งโต๊ะ หรือ มีผู้มีกิน โดยไม่ต้องทำอะไร ลักษณะเจ้านายอันนี้ยังรวมไปถึงการดูถูกการทำงานด้วยมือหรือด้วยกำลังกาย แม้แต่พ่อค้าที่ทำงานขยันขันแข็งก็มักได้รับความยกย่องน้อยกว่าข้าราชการที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเท่าเทียมกัน

ประการที่สาม : หมายถึง การมียศฐาบรรดาศักดิ์ มีอำนาจหน้าที่

15.6 ประการที่หก : ความใจกว้าง

คนไทยนิยมนับถือคนที่มีใจบุญสุนทาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามชนบท การมีจิตใจเมตตา กรุณาโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และทำบุญทำทานให้แก่คนจน และคนที่ขาดปัจจัย

การมีจิตใจอันกว้างขวางนี้รวมถึงการมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนบ้าน ต่อแขกแปลกหน้า และต่อสัตว์เลี้ยงด้วย

15.7 ค่านิยมที่เจ็ด : ความกตัญญูรู้คุณ

สังคมไทยมีวิธีไหว้ครูเพื่อให้แสดงความกตัญญู การไม่รู้บุญคุณของพ่อแม่และผู้ที่เคยช่วยเหลือย่อมได้รับการตำหนิติเตียน การเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อแก่ตัวหรือเกื้อกูลผู้มีพระคุณเป็นการแสดงออกของค่านิยมของสังคมไทย

อนึ่ง ขอให้พิจารณาความในกาพย์เรื่อง พระไชยสุริยา ของสุนทรภู่ ที่ประณาม "ศิษย์ไม่รู้คุณครู ลูกไม่รู้คุณพ่อแม่มัน" นอกจากนี้ ควรตระหนักว่าเมื่อพูดถูก "ลูกทพี่" เป็นคำประณาม คือตำหนิผู้ไม่รู้คุณบิดามารดา

³⁸เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการบรรยายเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของคนไทยในต้นปี พ.ศ. 2527 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้พาดพิงถึงความเห็นหนึ่งว่า ลักษณะหนึ่งของคนไทยคือ การ "เล่นพวก"

15.8 คำนิยามที่แปด : ขบถองปราชญ์

ไพฑูรย์ เครือแก้ว กล่าวว่า การยกย่องผู้มีวิชาความรู้ หรือปราชญ์มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในปัจจุบันมีการพยายามได้รับการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ ไม่เพียงเพื่อประกอบอาชีพ แต่เพื่อให้สังคมยอมรับว่าเป็นผู้รู้

การศึกษาเพื่อเอาปริญญาของคนไทยมุ่งเพื่อให้เกียรติ³⁹ เพื่อให้มีฐานะทางสังคม และไม่ให้เกิดปมด้อยในสังคม

15.9 คำนิยามที่เก้า : ความเคารพนบอนุรักษ์ที่ต่ำที่สุด

คนไทยรู้จักทำตนอ่อนน้อม รู้จักเด็ก รู้จักผู้ใหญ่ เคารพ ผู้สูงอายุ หรือฐานะทางสังคม สูงกว่า

16. ความสง่าทวย

เรื่องลักษณะประจำชาติและค่านิยมของคนแต่ละชาติที่น่ามากล่าว ณ ที่นี้เป็นการ แนะนำให้เผชิญกับประเด็นปัญหา อีกทั้งเป็นทัศนะของผู้ได้ระบุนามมาแล้วเท่านั้น

ทัศนะที่กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะกรณีของคนไทยซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวย่อมสามารถ อภิปรายสนับสนุนหรือโต้แย้งได้มาก ย่อมไม่มีข้อยุติ หนึ่ง แม้จะมีข้อสังเกตเพียงเรื่องเดียว คือ คำกล่าวที่ว่า สังคมไทยมี “โครงสร้างแบบหลวม ๆ” (loosely structured) อันหมายถึงการที่คนไทย ไม่เคร่งเรื่องระเบียบวินัยและการไม่ทำตามกรอบแห่งสถาบัน ก็ปรากฏว่าได้มีข้อเขียนสนับสนุน หรือแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างอย่างมาก หนึ่ง มีข้อเขียนของนักมานุษยวิทยาอเมริกันชื่อ บุคลิกภาพของชาวไรชานาไทย⁴⁰ ข้อเขียนดังกล่าวก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มาก ประเด็นสำคัญ ก็คือ ไม่ว่าจะพูดอะไรออกมาย่อมมีผู้หาข้อยกเว้นว่าคำกล่าวนั้นไม่ถูกหรือไม่ตรงกับสถานะของ สังคมที่ใดที่หนึ่งได้เสมอ ทั้งนี้รวมทั้งการอธิบายว่าคนไทยมีลักษณะ “อดทนปึกป็น” ด้วย⁴¹

³⁹คำอธิบายของไพฑูรย์ เครือแก้ว สอดคล้องกับตัวเลขของผู้สนใจและเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษา ในปี พ.ศ. 2527 มีนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยของรัฐ สถาบันเอกชน วิทยาลัยครู วิทยาลัยเทคนิค และสถาบันอื่น ๆ ประมาณ 1 ล้านคน จากจำนวนประชากร 30 ล้านของประเทศ

⁴⁰Herbert Philips, *Thai, Peasant Personality*.

⁴¹เจ็ลลิว บุรีภักดิ์ และ หลุย จ้าปาเทศ, *คุณลักษณะความอดทนปึกป็นของคนไทย*, กรุงเทพฯ 2523.

17. หนังสืออ้างอิง

1. Benedict, Ruth *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Boston: Houghton, Mifflin, 1964.
2. Fromm, Erich, *Escape from Freedom*, New York: Farrar & Rinehart, 1941.
3. Inkeles, Alex and Levinson, Daniel J. *National Character: The Study of Modal Personality and Sociocultural Systems*, in G. Lindzey, *Handbook of Social Psychology*, vol. 2, 1954.
4. ลู เซียน เอ็ม แอ็งค์, "บุญและอำนาจในสังคมไทย" ใน สุกิจ เจริญรัตนกุล (บรรณาธิการ) *การเมืองท้องถิ่นและชนบทไทย ในทศวรรษหน้าวิชาการตะวันตก* กรุงเทพฯ : โอเดียน, 2525 หน้า 1 - 9.

authoritarian personality

อดอร์โน (T. Adorno) และเพื่อนร่วมงาน ได้กล่าวถึงรูปแบบของบุคคลผู้ซึ่งต่อต้านระบบประชาธิปไตย มักจะเป็นผู้เชื่อบนธรรมเนียมประเพณี และค่อนข้างชาติพันธุ์นิยม มีการลงโทษผู้ที่ด้อยกว่า ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดา และบุตร ที่บิดา มารดา มักใช้การบังคับ และความรุนแรง เป็นต้น

authority

(สิทธิอำนาจ)

1. รูปแบบของอำนาจในตำแหน่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย ความรู้สึก หรือความนับถือ อำนาจนี้จึงหมายถึงความสามารถของบุคคลที่มีเจตนาจะให้ผู้อื่นเชื่อฟัง
2. บุคคลต่าง ๆ หรือกลุ่มที่มีอำนาจคล้าย ๆ กับอิทธิพล แต่อิทธิพลจะเกี่ยวข้องในทางความถูกต้องของกฎหมาย หรือเป็นทางการน้อยกว่า